

УДК 621.762

О.В.Заболотний¹, В.В.Чернієнко²¹ Луцький національний технічний університет² Одеський національний політехнічний університет

ОБ'ЄМНЕ БОРУВАННЯ ЗАЛІЗА І СТАЛІ ІЗ СЕРЕДОВИЩА ЕВТЕКТИЧНИХ СПЛАВІВ НА ОСНОВІ ЗАЛІЗА ТА БОРУ

У статті розроблено і обґрунтовано новий спосіб об'ємного борування залізних та сталевих матриць боромісткими евтектичними сплавами.

У реальних умовах борування залізної або сталеві матриць евтектичним сплавом Fe-B в системі Fe-(Fe-B) утворюються дві боридні зони Fe_2B і FeB або $(Fe, Me)_2B$ і $(Fe, Me)B$ (див. рисунок 1).

Процес борування протікає аналогічно поверхневому боруванню заліза [1], але оскільки стінки капілярів оточують евтектичну фазу з усіх боків, то боридні ділянки FeB, які згідно закону борування, можуть формуватися лише на кристалах Fe_2B , виявляються всередині боридних зон Fe_2B , що їх облягають.

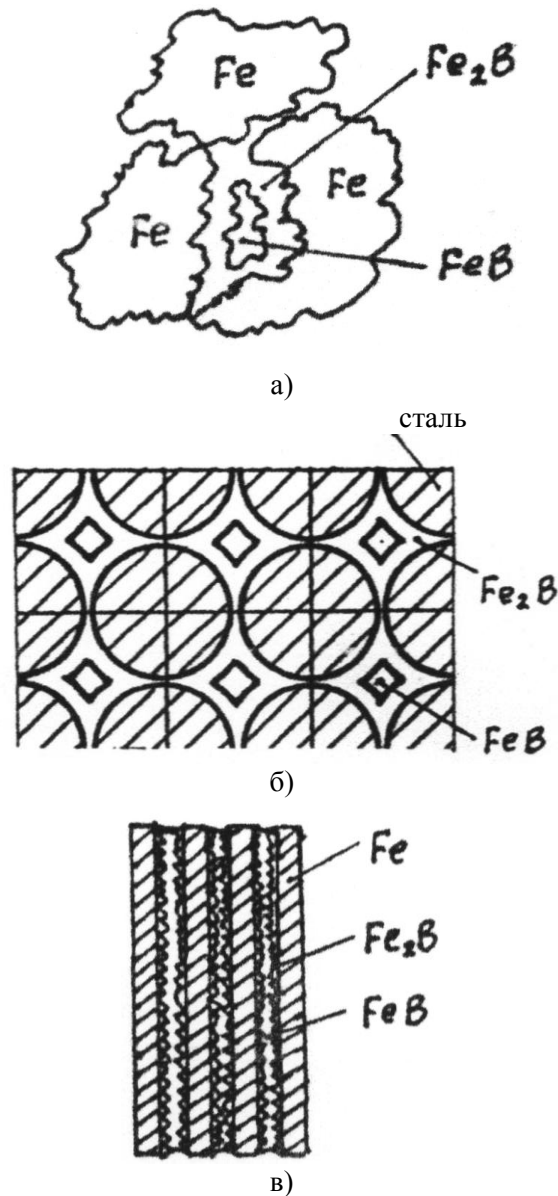

Рис. 1. Схема борування заліза (сталі) в капілярних об'ємах різних за формою матриць: а) – в капілярах порошкової матриці; б) – в капілярах голчастої матриці; в) – в капілярах пластинчастої матриці

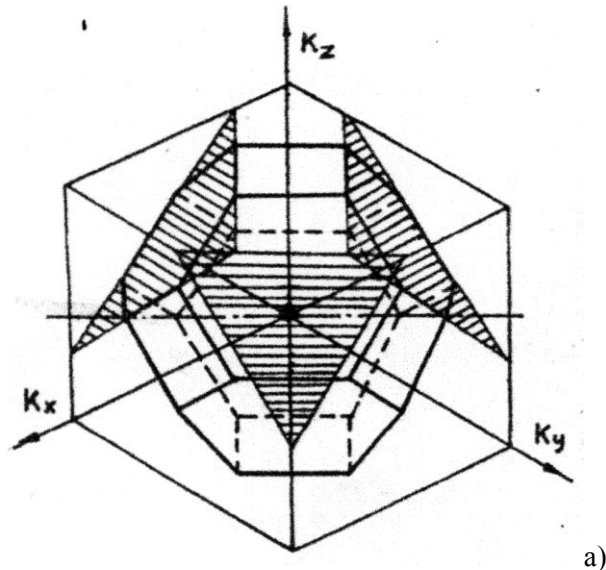
Можливість переважного насичення рідкої фази бором обумовлена дуже низькою його розчинністю в залізі (0,001 ат. %) при високому коефіцієнті відношення діаметрів $d_B / d_{Fe} = 0,76$, внаслідок чого дифузія бору в твердофазний каркас заліза утруднюється і практично весь бор витрачається на утворення боридних сполук Fe_2B та FeB в рідкій фазі.

Таким чином, поверхнєве борування перетворюється в об'ємне борування, яке протікає в системі $Fe-(Fe-B)$ при одній і тій же температурі утворення евтектики і одночасно в усіх капілярах залізної або сталеві матриць.

У пористій матриці із залізного порошку (рис. 1, а) ділянки Fe_2B прилягають до внутрішніх стінок капілярів, а ділянки FeB розташовуються в центральних частинах капілярів в повному оточенні боридної складової Fe_2B .

У разі борування евтектикою $Fe-B$ голчастої (рис. 1, б) або пластинчастої (рис. 1, в) матриць кристали Fe_2B і FeB розділяються на окремі зони, які потрійним шаром поширюються на всю глибину брикетів за схемою: $Fe-Fe_2B-FeB-Fe_2B-Fe$.

Модель кристалічної структури боридного з'єднання Fe_2B і наступного утворення на його кристалі бориду FeB представлена на рисунку 2.

Зони Бриллюена

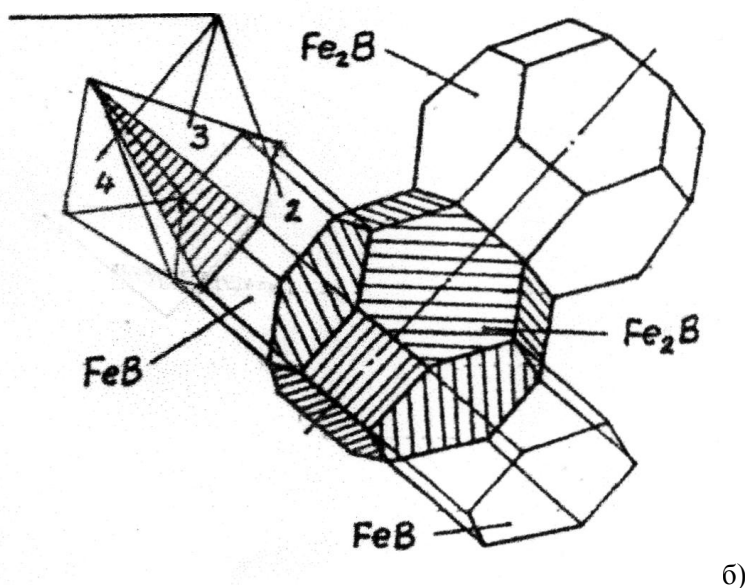

Рис. 2. Побудова моделей ОЦК-гратки і кристалічної структури боридних сполук Fe_2B і FeB : а) – побудова зон Бриллюена металічної гратки із комірок Вігнера-Зейтца; б) – формування кристалів FeB на гранях кристалів Fe_2B у другій, третій та четвертій зонах Бриллюена

Результати мікроструктурного і мікрорентгеноспектрального аналізів зразків матеріалів системи Fe-(Fe-B) після спікання у вакуумі наведені на рисунку 3.

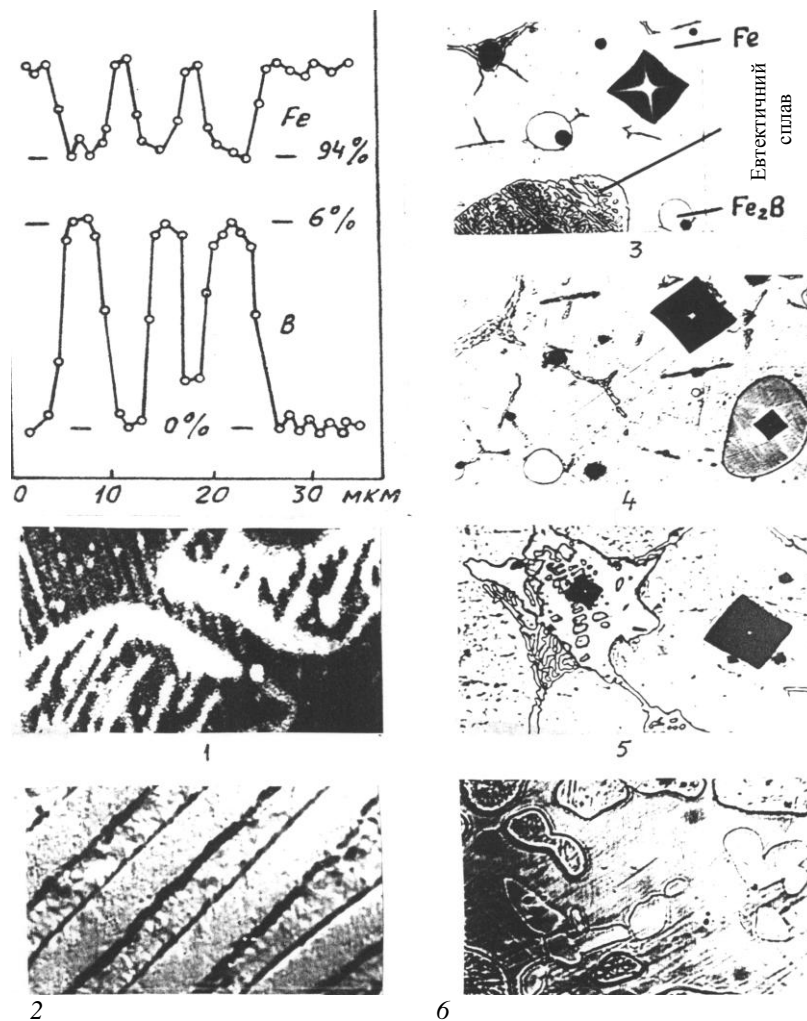

Рис. 3. Графік розподілу елементів в композиційному матеріалі Fe-(Fe-4%B) і мікроструктура:

1),2) Fe-(Fe-4%B); 3),4) Fe-(Fe-30%Ba1); 5) (Fe-1%B)-(Fe-4%B); 6) (Fe-6%B)-(Fe-4%B). Зображення одержані: 1) – в поглинених електронах ($\times 1000$); 2) – в електронному випромінюванні ($\times 13300$); 3)-6) – у світлових променях ($\times 500$)

Як видно із рисунка 3, п.6, ділянки боридних з'єднань FeB розташовуються в центральних зонах евтектичної фази (показаний один із капілярів залізної матриці заповнений евтектикою).

У разі легування евтектики перехідними металами із конфігураціями валентних електронів, які подібні $d^5 - d^{10}$ -конфігураціям атомів заліза, відбувається часткова заміна ними заліза, але це не призводить до зміни встановленого механізму об'ємного борування.

У зв'язку з вище наведеним, нами розроблено новий спосіб одержання композиційного матеріалу на основі заліза об'ємним боруванням [2], який включає:

- формування прямим пресуванням пористої пресовки у вигляді каркаса з порошку заліза і просочувального сплаву евтектичного сплаву у вигляді брикету з суміші порошоків заліза, бору та легуючих компонентів;

- укладку брикету на поверхню каркаса;

- сумісне нагрівання каркаса та брикету до температури плавлення евтектичного сплаву;

- просочення ним каркаса;

- рідинно-фазне спікання з об'ємним боруванням каркаса з середовища евтектичного сплаву композиційного матеріалу.

Розроблений нами спосіб відрізняється тим, що об'ємне борування залізного каркаса проводять з одночасним легуванням хімічних сполук евтектичного сплаву ванадієм, хромом,

ніобієм і молібденом і, завдяки цьому, за допомогою 5,1 мас. % хрому та частини молібдену – 1,4-2,8 мас. % перетворюють боридні сполуки Fe_2B на складні сполуки типу $(Fe, Me)_2B$, де Me – легуючі метали, утворюють на їх основі боридну фазу цього типу у вигляді прошарків покриття залізного каркаса, зміцнюють їх включеннями боридних сполук типу $(Fe, Me)B$, до складу яких вводять 1,0 мас.% ванадію і 1,0 мас. % ніобію, та за допомогою залишків у твердому розчині евтектики 3,415,8 мас. % ніобію і 2,0-14,5 мас. % молібдену проводять часткове заміщення заліза у сполуках типу $(Fe, Me)_2B$ та перетворюють їх на сполуки типу $(Fe, Me)B$, зміцнюють хімічний зв'язок атомів у сполуках цієї фази за рахунок збільшення у її складі вмісту ніобію і молібдену, розміщують другу фазу боридного покриття у вигляді включень в об'ємі першої фази і досягають стійкого рівня енергетичного стану обох типів боридних фаз $(Fe, Me)_2B$ і $(Fe, Me)B$ утвореного композиційного матеріалу.

Таким чином, розроблений нами спосіб [2] може знайти широке застосування в промисловості, наприклад, для випадків, де потрібно підвищити твердість матеріалів без гартування або зменшити їх зношування при терті в абразивних умовах роботи.

1. А.с. 513112 СССР. Спеченный композиционный материал на основе железа / В.В.Черниенко, А.К.Машков, Радомысельский И.Д., Негода Г.П. // Открытия. Изобретения. – 1976. – № 17.

2. Пат. 93725 Україна, МПК (2011.01): В22F 3/12 (2011.01), В22F 3/26(2011.01), В22F 7/00, С22С 1/04(2011.01), С22С 33/02 (2011.01), С22С 38/12 (2011.01), С22С 38/18 (2011.01), С22С 38/32 (2011.01). Спосіб одержання композиційного матеріалу на основі заліза об'ємним боруванням / Чернієнко Василь Васильович, Заболотний Олег Васильович, Граменицький Володимир Анатольевич, Тігарєв Володимир Михайлович. – № а 2009 01449; Заявл. 20.02.2009; Опубл. 10.03.2011, Бюл. № 5/2011.